

LEGAL AND MORAL PRINCIPLES REGARDED AT WAR IN RESPECT OF ISLAMIC LAW

HASAN DOĞAN

Doç. Dr., Büyükelçi, Cumhurbaşkanlığı Özel Kalem Müdürü

 ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7810-0966>

ABSTRACT

Islam regulates all aspects of life, while at the same time, deals with the international law and war with great sensitivity. The Prophet Muhammad (PBUH), the last Prophet, laid down the basic principles of the law of war with its practices. Although it contains violence in its depth of meaning, it is both emphasized in verses in Quran and in the Prophet's sunnah that war is should not be a means of oppression. This article examines how the basic principles to be observed in warfare are addressed. It is remarkable that Islam adopts a just war with the legal and moral principles that it deals with during and after that just war due to the reasons for its legitimacy.

Keywords: War, Islam, Law, War in Islamic Law

Makaleye Ait Bilgiler

Makale Türü: Araştırma

Geliş Tarihi: 19.01.2023

Kabul Tarihi: 09.03.2023

Yayın Tarihi: 15.06.2023

Yayın Sezonu: Ocak-Haziran

Makaleye Atıf Bilgisi

DOĞAN Hasan, (2023). "İslam Hukuku Bakımından Savaşta Gözetilen Hukukî ve Ahlâkî İlkeler". *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*. Yıl: 19 Sayı: 64. (196 - 223)

muhafazakârdüşünce • yıl: 19 - sayı: 64 • Ocak-Haziran 2022

derkenar

İSLAM HUKUKU BAKIMINDAN SAVAŞTA GÖZETİLEN HUKUKÎ VE AHLÂKÎ İLKELER

HASAN DOĞAN

ÖZ

İslam hayatın her alanına dair düzenlemelerde bulunduğu gibi uluslararası hukuk ve savaş konusuna da hassasiyetle yaklaşmıştır. Son Peygamber Hz. Muhammed (SAV) savaş hukukunun temel ilkelerini uygulamalarıyla gözler önüne sermiştir. Anlam derinliğinde her ne kadar şiddet içerse de savaşın bir zulüm vasıtası olmaması gerek ayet-i kerimeler gerekse sünnet-i nebi'de özellikle vurgulanmıştır. Makalede savaşta gözetilmesi gereken temel ilkelerin nasıl ele alındığı incelenmektedir. İslam'ın, meşruiyet nedenleri itibarıyla haklı bir savaş; içinde ve sonrasında üzerinde durduğu hukukî ve ahlâkî ilkeler ile de adil bir savaşı benimsediği dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Savaş, İslam, Hukuk, İslam Hukukunda Savaş

GİRİŞ

İslam hukuk sistemi, diğer medeniyetlerden yüz yıllar önce çok sayıda hacimli eserler ortaya koyarak savaş ve barış kavramları etrafında ayrıntılı değerlendirmeler sunmuştur. Ortaya koyduğu kurallar ve çizdiği perspektifler ile keyfiliğe ve zulme müsamaha göstermemek için özü şiddet ihtiva eden savaş kavramına dair hukukî ve ahlâkî ilkelerin mutlak surette gözetilmesini zaruri görmüştür. Savaş sırasında ve sonrasında her şeyi mübah gören yaklaşımları, düşünce sistemlerini reddederek bir takım kırmızıçizgilerle bu hassas alanı sınırlandırmıştır. İslam hukuku bakımından savaş hem dayandığı gerekçeler, hem de içeriği itibarıyla zulme dönüşmemelidir.

İslam hukukunun savaşta gözetmeyi hedeflediği ilkeleri, savaş öncesi-esnası ve savaş sonrası evreler olarak iki kısımda değerlendirmekteyiz.

I. Savaş Öncesi ve Esnasında Gözetilen Hukukî ve Ahlâkî İlkeler

Savaş öncesi ve savaş esnasında riayet edilmesi gereken hukukî ve ahlâkî ilkelerin başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz.

A. Davet

Savaş kararı ve ilanı, prensip olarak devlet başkanının yetkisi altındadır ve bu anlamda bireysel bir aksiyon alanı olmadığı söylenebilir. Sıcak çatışma öncesinde düşmanın İslam'ı kabule veya Müslümanların egemenliğini tanımaya davet edilmesi, savaş ilanı sürecinde ihmal edilemez ilk adımdır (el-Hatîb el-Bağdâdî, 1997: 84; İbn Rüşd (el-Cedd), 1988: 352). Bu hususa dair çerçeve, Hz. Peygamber (SAV)'in Büreyde b. Husayb'in rivayet ettiği şu hadis-i şerifine dayanmaktadır:

“Hz. Peygamber (SAV) bir ordunun veya seriyenin başına emir (komutan) atadığında komutana muttaki olması (Allah'tan hakkıyla korkup sakinmesini), beraberindeki Müslümanlara da hayır tavsiyesinde bulunurdu. Sonra şöyle buyururdu:

‘Allah’ın adıyla ve Allah’ın yolunda (rızası uğrunda) savaşın. Allah’ı inkâr eden kâfirlerle savaşın. Gazâ edin fakat ganimete hıyanet etmeyin, haksızlık yapmayın, ölülerin vücutlarına sataşıp burun ve kulaklarını kesmeyin.

Çocukları öldürmeyin!

Müşrik düşmanla karşılaştığında evvela onları üç şeyden birine davet et. Bunlardan hangisine icabet ederlerse onu kabul et ve artık dokunma!

Önce İslâm'a davet et, icabette bulunurlarsa (müspet cevap verilerse) kabul et ve elini onlardan çek.

Sonra onları yurtlarından ayrılarak muhacirlerin diyarına çağır. Eğer bunu yapacak olurlarsa muhacirlere vadedilen tüm ecir ve vecibelerin kendileri için de geçerli olacağını onlara bildir.

Hicretten imtina edecek olurlarsa bilsinler ki, Müslüman bedeviler hükmündedirler ve Allah'ın mü'minler üzerine geçerli hükmü onlara icra edilecektir. (Buna göre) ganimet ve fey'den kendilerine bir hisse ayrılmayacaktır. Müslümanlarla birlikte cihada iştirak ederlerse o başka (o zaman ganimete katılabilirler).

(Böylece İslam'a girme davetini) kabul etmezlerse, onlardan cizye talep et. Senin bu isteğini kabul ederlerse hemen kabul et ve onları serbest bırak. Eğer bunu kabul etmeyecek olurlarsa onlara karşı Allah'tan yardım dile ve onlarla savaş. Bu durumda bir kale ahâlisini kuşatacak olup da onlar senden Allah ve Elçisi'nin ahd ve emânını talep ederlerse kabul etme; onlar için, kendine ve ashâbına ait bir emân tanı. Zira sizin kendi ahdinizi veya arkadaşlarımızın ahdini bozmanız, Allah'ın ve Elçisi'nin ahdini bozmaktan daha kolaydır. Eğer bir kale ahâlisini kuşattığında onlar, senden Allah'ın hükmünü tatbik etmeni isterlerse sakın onlara Allah'ın hükmünü tatbik etme, lâkin kendi hükmünü tatbik et. Zira Allah'ın onlar hakkındaki hükmüne isabet edip etmeyeceğini bilemezsin (Müslim, 1992: 1357-1358; et-Tirmizî, 1992: 162-163; Ebû Davûd, 1992: 83-86).”

Aslında savaşa dair çok sayıda ilkeyi bir arada aydınlatan geniş kapsamlı bu hadis-i şerif, davette bulunma ilkesiyle ilgili ayrıntılı bir yaklaşımı resmetmektedir. Buna göre davette bulunulan düşman, İslam'ı kabul dışında seçeneklere de sahiptir. Seçeneklerin tümüne karşı çıkmaması ve çatışmayı tercih etmesi halinde düşmanla savaş yapmak meşruiyet kazanmaktadır. Hz. Peygamber (SAV) davette bulunmaksızın hiçbir toplulukla savaşmamıştır (Ebû Yûsuf, 1994: 72-73).

Mekke'nin fethini müteakiben Benî Cezîme üzerine Hâlid b. Velîd kumandasında bir seriyye gönderilmiş, halkın İslam'ı seçtiklerine dair yerel sözcüklerle beyanlarının Müslümanlar tarafından algılanamaması sonrasında bazı esirlerin ölümüyle sonuçlanan vahim bir hadise cereyan etmiştir. Hz. Peygamber (SAV), konuya vâkif olduğunda büyük bir elem yaşamış ve

“Allahım, Hâlid'in yaptıklarından berîyim!” ifadesini kullanmıştır. Ardından Hz. Ali'yi kabileye yollarken:

“Şu kavme git, durumlarına bak ve (onlara karşı yapılan) cahiliye devri uygulamasını ayaklarının altına al” diyerek meydana gelen hasarı tazmin ettirtmiştir (İbn Hişâm, 1994: 72-73).

Hız Ömer, bir defasında Sa'd b. Ebû Vakkâs'a yazdığı mektubunda şunları kaydetmiştir:

“Ben, sana (karşılaştığın) insanları (savaş öncesinde) üç gün süreyle İslamiyet'e çağırmanı emretmiş idim. Her kim savaştan evvel davetine icabet eder de (Müslüman olur ise) o kişi, Müslümanlardan bir birey kabul edilir. Müslümanlar için zaruri olan haklar ve görevler, onun için de tahakkuk etmiştir. Onun da İslam'da sehmi (hissesi) vardır. Her kim savaştan ve düşmanın yenilgisinin ardından senin çağrına icabette bulunursa (o da Müslümanlardan bir bireydir fakat) onun malı Müslümanlara ait olur. Nitekim Müslümanlar, o kimsenin malını, o Müslüman olmadan evvel ele geçirmişlerdir. İşte bu benim emrim ve sana yollanan mektubumdur.”

Özetle İslam hukukunun, sıcak savaş öncesinde davet prosedürünün anlaşılır ve açık biçimde yerine getirilmesi ve karşı tarafın vereceği karara göre pozisyon alınması gerektiğinin altını çizdiğini söyleyebiliriz.

B. İtidal

İtidal, ölçü ve denge sadece savaş için değil, hayatın her alanında İslam'ın teşvik ettiği değerlerdir. Müslümanların Kur'ân-ı Kerim'de “vasat ümmet” olarak nitelenmesini (Bakara Suresi, 2: 143) itidale riayet etmek, adaleti gözetmek, aşırılığı değil dengeyi, ölçüyü benimsemek şeklinde değerlendirmekteyiz.

İtidal, ölçü ve dengeye dair çeşitli bağlamlarda Kur'ân-ı Kerim'de ayet-i kerimeler bulunmaktadır.¹ Genel olarak ölçülü olmak, dengeyi gözetmek, Kur'ân-ı Kerim'de Allah-evren, Allah-insan bağlantısı etrafında konu edilmiştir. Ölçü ve itidal hem yaratılıştaki Allah'ın var ettiği ilahî denge, hem de insanlara yönelen emridir (Demirtaş, 2017: 199). Âlemdeki düzen ve ahenk, Allah'ın adaletine, gözettiği dengeye bağlıdır. Öte yandan faziletler içinde orta yol, adaleti ifade etmekte, kişinin ölçü ve dengeyi yaşamında uygulamayı başarabilmesi ise onu adaletli hale getirmektedir. Buna göre kişi, başta kendisine, sonra da çevresine karşı ölçülü olmakla yükümlüdür ve bu ölçü de adalet temeline dayanmaktadır (İbn Miskeveyh, 2013: 149-150).

Kur'ân-ı Kerim'de ve hadis-i şeriflerde itidalin zıddı olarak aşırılığa kaçmak, haddi aşmak anlamında çeşitli kavramlar dikkat çekmektedir. Bunlar-

1 “Gözü 0, yükseltti, denge ve ölçüyü (mizamı) 0, koydu ki, dengeden (mizandan) sapmayasınız. Ölçüyü düzgün tutunuz ve eksik tartmayınız.”a Rahmân Suresi, 55: 7-9.

“Gerçekten biz, her şeyi bir ölçü ve denge ile yarattık.” Kamer Suresi, 54: 49.

“...ölçüyü ve tartıyı adaletle ve tam yapın...” En'âm Suresi, 6: 152.

dan biri gulüv kelimesidir ki, haddi aşmak, itidal dairesinin dışına çıkmak, söz veya fiilen aşırılığa gitmeyi anlatmaktadır.²

İbn Abbas, Hz. Peygamber (SAV)'in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:
“...Ey insanlar!

Dinde aşırılıktan (gulüv) sakının. Çünkü sizden öncekileri dinde aşırılık helâk etti.”³

Ebü Hüreyre, Hz. Peygamber (SAV)'nin şöyle buyurduğunu nakletmiştir:

“Din kolaylıktır. Dini aşmak isteyen kimse, ona yenik düşer. O halde, orta yolu tutunuz, en iyiyi yapmaya çalışınız, (salih amellerden alacağınız mükâfattan ötürü) o zaman size müjdeler olsun (sevininiz). Günün başlangıcından, sonundan ve bir miktar da geceden faydalanınız (el-Buhârî, 1992:15).”

İtidalden sapmak hususunda diğer kavramlar ise adv kökünden gelen ve daha çok “sınırı aşmak” şeklinde çevirebileceğimiz i'tidâ ve taaddîdir (Râgıb el-İsfahânî, 1992: 553).

İslam, itidali emrederken haddi aşmayı, aşırılığayönelmeyi reddetmektedir. Aşırılık karşısında sergilenen keskin duruşun yanında denge ve ölçü ile bil-hassa adaletin hedeflendiği gerçeği, savaş için de büyük önem taşımaktadır. İtidal, hem savaş öncesi, hem savaş sonrası uygulamalara dair Müslümanları sınırlandıran bir kırmızı çizgidir.

Savaşta haddi aşmaktan söz eden ve itidale işaret eden ayet-i kerimede i'tidâ kelimesine yer verilmiştir:

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ

“Sizinle savaşanlara karşı Allah yolunda savaşın. Haddi aşmayın. (Çünkü) Allah, haddi aşanları sevmez” (Bakara Sûresi, 2: 190) buyrulmaktadır.

Görüldüğü üzere İslam dini ve hukuk sistemi, saldırıya aynı ölçüde karşılık verilmesi prensibini benimsemektedir. Bir başka ayet-i kerime ise şöyledir:

2 Gulüv, özellikle Hz. İsa konusunda ilahlık isnadı ile haddi aşan Kitab ehlinin uyanıldığı Nisâ Suresi, 4: 171 ve Mâide, 5: 72-75 ayetlerinde zikredilmektedir.

Hadis-i şeriflerde de bu kavramın kullanımına örnek olarak Hz. Peygamber (SAV)'in ibadetlerini yetersiz bulup geceleri hep namazla geçireceklerini, gündüzleri sürekli oruçlu olacaklarını ve eşleriyle temastan imtina edeceklerini belirten sahâbîlerini uyarması zikredilebilir. Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru Sahnûn-Çağrı yay., İstanbul 1992, (Kitâbu'n-Nikâh, 1), VI, 116-117.

3 يَا أَيُّهَا النَّاسُ! إِنَّا كُنَّا فِي الدِّينِ، فَإِنَّمَا أَهْلَكَ مَنْ كَانَ قَبْلَكُمْ الْغُلُوفُ فِي الدِّينِ

Ebü Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sunen*, Dâru Sahnûn-Çağrı yay., İstanbul 1992, (Kitâbu'l-Menâsik, 63), II, 1008; Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *Sunen*, Dâru Sahnûn-Çağrı yay., İstanbul 1413 h. 1992. (Kitâbu Menâsiki'l-Hac, 217), V, 268.

الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتُ قِصَاصٌ فَمَنْ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا
اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ

“Kim size saldırırsa siz de ona misilleme olacak kadar saldırın. Allah’tan korkun ve bilin ki Allah muttakilerle beraberdir” (Bakara Sûresi, 2: 194)

Hz. Peygamber (SAV)’in bu konuda şöyle buyurduğu rivayet edilmektedir:

“Allah her hususta güzellik ve iyilikle hareket etmenizi emretmektedir. O halde öldürürken bile en iyi ve en güzel tarzda öldürünüz” (Müslim, 1992: 1548)

Hz. Peygamber (SAV), savaşta itidale işaret eden bir başka hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır:

“Öldürme konusunda insanların en affedici olanları Müslümanlardır.” (Ebû Yûsuf, 1992: 191-192)

Hz. Peygamber (SAV)’in savaşa dair her türlü aşırılıktan imtina etmenin çok ötesinde bir hassasiyete sahip olduğu görülmektedir. Örneğin gece ansızın hiç bir topluluğa baskın yapmadığı bildirilmektedir (Ebû Yûsuf, 1352:191-192). Zaruret olmadıkça savaşta ateşin kullanılmasına, düşmanın yakarak imhasına sıcak bakılmamıştır. Hz. Ömer ve bazı sahabiler, karşı tarafın kullanmaması ve bir mecburiyet olmaması durumunda, düşmanın ateşle yakılmasını doğru bulmadıklarını belirtmişlerdir. Sonrasında Mâlik

b. Enes, Muhammed b. İdris Şâfî ve Süfyan es-Sevrî gibi İslam hukukçuları bu düşünce yanında tavrı almışlardır (İbn Rüşd (el-Hafid), 2006: 400; el-Mâverdî, 110).

C. Savaşta Görevi Olmayan Kadınlar, Çocuklar ve Diğer Unsurlar için Öldürme Yasağı

Kur’ân-ı Kerim’de, suçsuz bir insanın öldürülmesi hakkında şöyle buyrulmaktadır:

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ
فَكَأَنَّمَا قَتَلَ النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ
إِنْ كَثُرُوا مِنْهُمْ بَعْدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لُمْسِرُونَ (٣٢)

“İşte bundan dolayıdır ki, İsrailoğulları için şu hükmü koyduk; kim, meşru çerçevede bir başka can karşılığı (kıyas) veya yeryüzünde bozgunculuk

çıkarma cezası olmaksızın bir cana kıyarsa, sanki bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir insanın hayatını kırtarırsa, sanki bütün insanların hayatını kırtarmış gibidir.” (Maide Suresi, 5: 32)

Ayet-i kerimede bir Müslümanın öldürülmesinden değil bir insanın canına kıyılmasından söz edilmektedir.

İslam dini, adalet ilkesinden hareketle sadece düşman askerlerini savaşın süjesi olarak nitelemektedir. Dolayısıyla savaşta muharip olmayan unsurların öldürülmesi prensipte yasaklanmıştır (es-Sâbûnî, 1980: 233-234). Bu durum, Kur’ân-ı Kerim’in indirildiği dönemde dünyanın diğer coğrafyaları için sıradışı bir paradigma olarak dikkat çekmektedir.

Hz. Peygamber (SAV)’in kılıcının üzerinde şu ifadenin yazılı olduğu rivayet edilmiştir:

“Şüphesiz, insanların en kötüsü, kendisine vurulmadığı halde karşısında kine vuran, kendisine karşı savaşmadığı halde karşısındakini öldüren kimse dir.” (el-Beyhakî, 2003: 49)

Hz. Peygamber (SAV) muharip bir Müslümanın karşısına silahlı vaziyette çıkmayan kadınların savaş esnasında katlini men etmiştir (el-Buhârî, 1992: 21). Muharip olan kadınların durumu, muharip düşman askerleri gibidir (el-Beyhakî, 2003: 139-140).

Ebân b. Osmân, Hz. Peygamber (SAV)’in şöyle buyurduğunu rivayet etmiştir:

“Askerlerinizin bozgunculuk (fesat) yapmasına engel olun! Çünkü fesat çıkaran her ordunun kalbine Allah bir korku salar.

Askerlerinizi ihanetten (gulûl) sakındırın! Çünkü ihanet, çalıp çırpma, talanda bulunan her ordunun başına Allah bir başka belayı gönderir.

Askerlerinizi zinadan alıkoyun! Çünkü Allah, zina yapan her askere iki ölüm (salgın ve bedensel ölüm) musallat eder.” (el-Mâverdi, 94)

Hz. Peygamber (SAV) çatışmalar esnasında çocukların da öldürüldüğünü işitince:

“İnsanlara ne oluyor da çocukları (insanların zürriyetini) öldürecek kadar işi ileriye götürüyor?” diye tepki göstermiş, bir kişinin:

“onlar sadece müşriklerin çocuklarıydı” sözü üzerine de:

“Dikkat edin, sizin en hayırlı olanlarımız da (bir zamanlar) müşriklerin çocukları (idi)” ifadesini kullanarak:

“Sakin çocukları öldürmeyin, sakın çocukları öldürmeyin!” buyurmuştur (İbn Hanbel, 1992: 435; el-Beyhakî, 2003: 132).

Kadınların dışında çocukların, hatta savaşta rolü olmayan rahip, aşçı, uşak, esnaf, işçi, çiftçi ve benzeri vazifelerdeki, mesleklerdeki sivillerin, yatalak hastaların, aklî veya fizikî bakımdan engelli olanların, yaşlıların mücbir sebep olmaksızın öldürülmesi yasaklanmıştır (Ebû Davûd, 1992: 121-123; Ebû Yûsuf, 1352: 195; İbn Rüşd (el-Hafid), 2006 : 399; İbn Âbidîn, 2003: 213; Shibly, 2017; Karaman, hayrettinkaraman.net). Saîd b. Cübeyr, savaşta haddi aşmanın sakındırılmasıyla, savaşmayan kimselere karşı savaşın yasaklanmasının murad edildiğini ifade etmiştir (es-Sâbûnî, 1980: 234).

Bir savaşın ardından bir kadının cesedini gören Hz. Peygamber (SAV) kadınların ve çocukların öldürülmesini men etmiştir (el-Buhârî, 1992: 21; Müslim, 1992: 1364; el-Beyhakî, 2003: 131-132).

Hanzala el-Kâtib rivayetinde şöyle anlatmaktadır:

“Biz (bir defasında) Hz. Peygamber (SAV)’in yanında bir savaşa iştirak ettik. Başına insanların toplandığı bir kadın cenazesi gördük, sonra onun yanından dağıldılar. Hz. Peygamber (SAV):

Bu kadın savaşanlar içinde savaşmış değildi” buyurdu.

Ardından bir kişiye:

“Hâlid b. Velîd’e git ve ona de ki ‘Allah’ın Elçisi sana emrederek diyor ki, sakın hiçbir kadını ve (savaşta gayrı bir iş için tutulan) kiralanan adamı öldürme” ifadesiyle talimat vermiştir (İbn Mâce, 1992: 948).

Zeyd b. Vehb, bir defasında Hz. Ömer’in bir mektubunu aldıklarını, mektupta:

“Aşırılığa gitmeyin, ihanet etmeyin, çocukları öldürmeyin ve çiftçiler hakkında Cenab-ı Allah’tan korkun” şeklinde talimat verdiğini anlatmaktadır (İbn Rüşd (el-Hafid), 2006: 399).⁴ Enes b. Mâlik’in rivayetine göre Hz. Ömer, Ebû Mûsâ’yı komutan tayin ederek bir sefere göndermiş, O da bir süre sonra bazı savaş esirleriyle dönmüştür. Hz. Ömer, bütün çiftçileri ve ücretlilerin salıverilmesini emretmiştir (Ebû Ubeyd, 1981: 169).

Keza bahse konu kimselerin savaş sonrası ardına düşülmesi de doğru bulunmamıştır (Numanî, 2010: 368; Hamidullah, 1981: 83, 88).

Neticede sivillerin, muharip olmayan kişilerin savaş nedeniyle doğrudan hedef alınması, hususen canlarına kast edilmesi İslam dini tarafından açıkça reddedilmiştir.⁵

4 Bir başka rivayette size savaş açmamış çiftçiler ve çocuklar hakkında Allah’tan korkun” ifadesi geçmektedir. es-Sâbûnî, I, 234.

5 Ayrıca gerek savaşta, gerekse savaşta değilken sivillerin öldürülmesi, belli şartları taşıması halinde terörizm kavramının anlam sınırları içerisinde değerlendirilmektedir. Bir takım siyasi, ideolojik sebep-

D. İşkence ile Öldürme Yasağı

Hız. Peygamber (SAV)'in yaşadığı çağda, Arap yarımadası da dâhil dünyanın her tarafında savaşlar, neredeyse her hangi bir kurala bağlı olmaksızın vahşet dolu öldürme eylemleri görünümündedir. Yırtıcılıkta sınır tanımayan zihniyetlerin idaresindeki ordular tarafından gerçekleştirilen katliamlar, akla hayale gelmeyecek öldürme yöntemleri ve işkence metotlarının yeryüzünün her köşesinde örneklerine rastlamak mümkündür.

Örneğin İslamiyet'ten önce Araplar arasında seber uygulamasının oldukça yaygın olduğu dikkat çekmektedir. Seber, yakalanan düşmanın bağlanıp ok hedefine dönüştürülmesi ya da bir biri ardına kılıç darbeleriyle öldürülmesi anlamına gelmektedir (ez-Zebîdî, 1994 490). İnsanların düşman dahi olsa böyle eğlence ve vahşet görüntülerine malzeme edilmesi, Hız. Peygamber (SAV) tarafından kesin biçimde yasaklanmıştır. Abdurrahman b. Hâlid adlı sahabî, bir savaş esnasında esirler alıp ardından da bahse konu biçimde öldürmüş, Ebû Eyyûb el-Ensârî hadiseyi duyunca kendisine:

“Hız. Peygamber (SAV)'in böyle adam öldürmeyi şiddetle yasakladığını bizzat kendisinden işittim. Allah'a and olsun ki tavuğu bile bu biçimde öldürmeyi doğru bulmuyorum” uyarısında bulunmuştur. Abdurrahman b. Hâlid de bunun üzerine derin bir pişmanlık yaşamış, günahının affı amacıyla kefaret olarak dört köleyi hürriyetine kavuşturmuştur (Ebû Dâvud, 1992: 136-137).

Hız. Peygamber (SAV)'in gösterdiği istikamet doğrultusunda, İslam'ın sadece seber uygulaması ve türevleri değil, her türlü işkenceyle öldürmeyi yasakladığını özellikle vurgulamalıyız.

E. İbadethanelerin Korunması

Müslümanların savaş dolayısıyla kilise ve havralara zarar vermesi meşru görülmemiştir. Hatta insanların ibadet edebilmelerinin önündeki engellerin bertarafı ve ibadethanelerinin korunması yönünde mücadele edilmesi teşvik edilmiştir. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَهَدَمَتْ
صَوَامِعُ وَبِيَعٌ وَصَلَوَاتٌ وَمَسَاجِدٌ يُذَكَّرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا

lerle bilhassa sivillere yönelik tedhiş ve şiddet hareketleri olarak tanımlayabileceğimiz terörist faaliyetler, meşru müdafaa gibi mücbir nedenlere dayanmaması durumunda meşruyet taşımamaktadır. Bu konuda Bernard Lewis'in “İslam'ın temel metinleri hiçbir zaman terörizm ve cinayeti teşvik etmemiştir” ifadesini kaydetmekte fayda görüyoruz. Bkz. Bernard Lewis, *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, Modern Library, New York 2003, s. 39; ayrıca Hassan Shibly, Savaş, İslam ve Hayatın Kutsallığı: İslam Savaş Hukukunda Saldırı Karşılığı | Yaqeen Institute for Islamic Research (September 10, 2017)

“Eğer Allah, insanların bir kısmını bir kısmı ile def etmeseydi, manastırlar, kiliseler, havralar ve içinde Allah’ın adı çok anılan mescitler yıkılırdı.” (Hacc Suresi, 22: 40)

Hz. Peygamber (SAV), bu husustaki hassasiyetinin bir göstergesi olarak, örneğin Hayber’in fethi sonunda ele geçirilen Tevrat nüshalarının imha değil, sahiplerine iadesini emretmiştir (Hamidullah, 1984: 126).

Hz. Peygamber (SAV), Cenab-ı Allah’ın emrine istinaden yalnız Mes-cid-i Dırâr hakkında istisnai ve farklı bir yaklaşım sergilemiştir. Münafıkların Müslümanlar arasına fitne sokmak, onları parçalamak ana hedefiyle inşa ettikleri ve Tebuk Seferi dönüşünde içinde namaz kılması için kendisine davette buldukları bahse konu yapı, işin iç yüzünü izah eden:

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفْرِيقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِرْصَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ
وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفْنَ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِشَهَادَاتِهِمْ لَكَذِبُونَ (107)

لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ رَبِّهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ
أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ (108)

“Bir de zararlı faaliyetlerde bulunmak, küfre yardım etmek, mü’minler arasına ayrılık sokmak için ve öteden beri Allah ve Resûlüne karşı savaşanlara üs olsun diye bir mescit yapanlar vardır. Bunlar, “Bizim iyilikten başka hiçbir kasdımız yok” diye de mutlaka yemin ederler. Ama Allah şahitlik eder ki bunlar mutlaka yalancılardır.

Onun içinde asla namaz kılma. İlk günden temeli takva (Allah’a karşı gelmekten sakınmak) üzerine kurulan mescit (Kuba mescidi), içinde namaz kılmana elbette daha lâyıktır. Orada temizlenmeyi seven adamlar vardır. Allah da tertemiz olanları sever” (Tevbe Suresi, 9: 107-108) ayetlerinin nazil olması üzerine Hz. Peygamber (SAV) tarafından yıktırılmıştır:

Müslümanlar, ibadethanelerin genel olarak masuniyetini gözetmek hususunda sorumludurlar. İlyâ’da⁶ hicretin 16. yılında Hz. Ömer’in ve beraberindekilerin Bizanslıların tahrip etmesiyle toprağa gömülü vaziyette kalmış

6 Roma İmparatoru Hadrien, Kudüs’ü yeniden inşa etmesi sonrasında Roma kolonisi olduğu için Colonia (Colonia Aelia Capitolina); Hadrien’e nispetle ilk adı olan Aelius’tan Aelia ve Jüpiter Capitolin’e ithafen de Capitolina adlarını vermişlerdir. Romalıların Kudüs şehri için kullandıkları Aelia kelimesini Araplar ise İlyâ olarak almışlardır: “İlyâ Medinetü Beyti’l-Makdis”. Kudüs şehri, İbrânce’de Yerusalayim (Yeruşalem) olarak bilinmektedir. Ancak Musevi kaynaklarda Moriya (Moriah, II. Tarihler, 3/1), Yebus (Hâkimler, 19/10), Sion, Dâvûd’un şehri (II. Samuel, 5/7, 9; I. Tarihler, 11/5, 7) ve Ariel (İşaya, 29/1) gibi adlar; adalet yurdu (Yeremya, 31/23), inananlar şehri, banş şehri, doğruluk şehri (İşaya, 1/26), Allah’ın şehri (‘ir Elohim; Mezmur, 46/4), orduların Rabbinin şehri (‘ir Yahveh şebâôt; Mezmur, 48/8), mukaddes şehir (‘ir haqqodeş; Nehemya, 11/18) gibi ifadelerle 70 kadar isimle anıldığı dile getirilmiştir. Bkz. Ömer Faruk Harman, “Kudüs”, *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 323.

bir havrayı (yahut Yahudilerin kiblesi şeklinde nitelenen Sahra Kayası'nı) bizzat çıkarıp ortaya çıkarıp temizlemesi ve Hıristiyanların en büyük kilisesi Kıyamet Kilisesi'ne dokunmayıp koruması bu misyonun doğal bir sonucu olarak algılanmalıdır (et-Taberî, 1967: 611; Kesîr, 2012: 157; Ebû Zehra, 1985: 82; Macit, 2005: 102).

F. Çevrenin ve Hayvanların Keyfî Tahribine Yönelik Yasak

Kur'ân-ı Kerim'de yeryüzünde fesadı yaymaya çalışan, bozgunculuk peşinde koşanlar anlatılırken:

وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُعْجِبُكَ قَوْلُهُ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيُشْهَدُ اللَّهُ عَلَى مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ أَلَدُّ الْخِصَامِ (٢٠٤)

وَإِذَا تَوَلَّى سَعَى فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفٰسٰدَ (٢٠٥)

“Dünya hayatına dair konuşması senin hoşuna giden, pek azılı düşman iken, kalbinde olana Allah'ı şahit tutan, iş başına geçti mi yeryüzünde bozgunculuk yapmaya (ortalığı fesada vermeye), ekinleri tahrip ve nesilleri yok etmeye çabalayan insanlar vardır. Allah bozgunculuğu sevmez” (Bakara Suresi, 2: 204-205) buyrulmakta, bir çevre unsurunun tahribinin basit bir eylem değil, bir bozgunculuk tezahürü olduğuna işaret edilmektedir.

Çevre, elbette sadece ekinden ya da ağaç veya bitki örtüsünden ibaret değildir. Havanın, su kaynaklarının, hayvanların ve diğer unsurların tümü bu çerçevede değerlendirilmelidir.⁷ Savaş, insanların ölümü yanında ister istemez çevrenin, tabiatın, bitki örtüsü ve hayvanların üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. İnsanların ölümü, şiddet uygulaması veya şiddete maruz kalması üzerine kurulu savaş kavramının etrafında çevresel unsurların da zarar görmesi kaçınılmaz bir durumdur. Silahlanma biçimleri ve teknoloji-deki gelişmelerin etkisiyle bu durum çok daha vahim bir hal almıştır. Tarih boyunca bilinen fiziki hasarlara ek olarak yeni teknolojiler ile atmosfer, iklim ve hava şartlarının değiştirilmesi, denizlerde ve yer altında yapay hareketlilikler meydana getirilmesi, canlı veya cansız unsurların biyolojik, kimyasal tahrip edilmesi gibi çok farklı etkiler söz konusu hale gelmiştir (Pazarcı, 105).

Ele geçirilen yerlerde mahsulatın imhası, tarlalara zarar vermek ve çevresel unsurları yakmak, tahrip etmek normal bir durum olarak algılanmıştır.

7 Çevre, ilgili kanunda “canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam” şeklinde tanımlanmıştır. 9.8.1983 tarih ve 2872 Sayılı Çevre Kanunu, Madde 2.

Esasen bu tarz, dünyanın hemen her yanındaki orduların bir savaş siyaseti olarak dikkat çekmektedir. Örneğin Üçüncü Pön Savaşı⁸ (MÖ 149–146) sırasında Roma Ordusu tuzlamak suretiyle Kartacalıların topraklarını işlevsiz ve çorak hale getirmeye çalışmıştır (Topal, 2009: 213).⁹ Arap Cahiliye toplumunda da savaşla çevreyi sınırsız biçimde tahrip etmek hususunda bir beis görülmemiştir (el-Mevdûdî, 1992, 205- 249; Hodgson, 1995: 132–133, Macit, 2005: 97)

Elbette savaş sırasında doğanın bundan etkilenmesi kaçınılmazdır ancak burada özellikle konu ettiğimiz, savaş sebebiyle keyfi ve orantısızca çevrenin tahrip edilmesidir. Bu çerçevede Kur’ân-ı Kerim’de vurgulanan savaşla ilgili haddi aşma yasağının altında çevrenin ve hayvanların tahribinin de yer aldığı söylenebilir. Hasan el-Basrî, haddi aşmak hususunda lüzumsuzca ağaçları yakmak ve hayvanları öldürmeyi de zikretmektedir (es-Sâbûnî, 1980: 233; Macit, 2005: 100). Bu ancak ordunun yolunu açmak, düşmanın gizlenmesine mani olmak gibi mücbir bir sebep veya belli bir strateji çerçevesinde makul ve meşru kabul edilebilir. Benî Nadîr kuşatmasında bazı hurma ağaçlarının kestirilmesi gibi uygulamalar, bu noktadan hareket almaktadır. Nitekim bu kabilenin sadece bölgesindeki ağaçlarına müdahalede bulunulmuştur (el-Beyhakî, 2003: 142, 146; es-Serahsî, 40; el-Vâhidî 1994: 271-272). Hem Şâfiî hem de Hanbelî hukukçular, Hz. Peygamber (SAV)’in ağaç kesimini emrettiği ya da kestirtmediğine dair farklı rivayetlerin varlığının altını çizmekte; bazen böyle bir uygulamanın mecburiyet kespettiğini, ancak Müslümanların boş ve anlamsız biçimde bu tür bir davranış modelini izleyemeyeceğini ifade etmiştir. el-Evzaî, meyve veren ağaçların kesilmesini mekruh olarak nitelemiştir (el-Mâverdî, 108–110; İbn Rüşd (el-Hafid), 2006: 400). Hanefî hukukçular da zaruret halinde bina imhası ve ağaç kesil-

8 Pön, Fenike kökenine de işaret eden içeriğiyle Kartacalı anlamına gelmektedir. Pön Savaşları ise Kartaca ile Roma Cumhuriyeti arasında Akdeniz’de ticari anlamda egemenlik kurmak çıkar çatışmasına bağlı olarak gerçekleşen ve her biri uzun yıllar süren (MÖ 264–146) üç savaşı ifade etmektedir.

9 Keza Amerikan İç Savaşı esnasında Kuzeylilerin Güneylilere ait tarım arazilerini büyük ölçüde yaktıkları bilinmektedir (1861-1865). İkinci Çin-Japon Savaşı döneminde Çinlilerin Sarı Nehir’deki Huayuan-kow Barajı’nı yıkıp Japonların yürüyüşünü durdurmaya çalışması (1937–1945), Hiroşima ve Nagazaki’ye atılan atom bombaları (1945), Amerikan Ordusu’nun Vietnam Savaşı sırasında Vietkongluların ağaçlar arasında gizlenmesine mani olmak için amacıyla “herbisit” isimli (ya da tetraklorodibenzo para dioksin TCDD) binlerce ton (20 milyona galona yakın) kimyasal maddeyi havadan ormanlara püskürtmesi (1965-1973), Körfez Savaşı sırasında yüzlerce petrol kuyusunun ateşe verilmesi (1991) (bkz. Topal, s. 213; Zafer Öztekin, *Kahraman Doğa İnsana Karşı*, Bireklam Anısı, Ankara 2021, s. 29), Ukrayna’nın Herson bölgesinde Rusya kontrolünde bulunan Nova Kakhovka barajının vurulması sonucu, bölgenin sular altında kalması (2023) konuya dair bazı örneklerdir. (bkz. “Kahovka Barajı’nın yıkılması sonrası Ukrayna’da su altında kalan yerleşimler uydur görüntülerine yansıdı” Ukrayna’dan uydur görüntüleri: Kahovka Barajı’nın yıkılması sonrası su altında kalan yerleşimler - BBC News Türkçe

mesinin meşru olduğunu belirtmişlerdir (Ebû Yûsuf, 1995: 194-195; es-Se-rahsî, 31-32 ve 41-42).

Ebû Hüreyre savaş için hareket edecek bir mücahide nasihatlerde bulunurken:

“Aman ekinleri çiğneyip (zarar vermesin), komutanın müsaadesi olmaksızın bir tepeye çıkmayın.

Aman ben gaziyim diye zimmîlerin malından bir yahut iki torba ot alma-yasın” demiş, bilahare İbn Abbas da aynı şahsa benzer şeyleri ifade etmiştir (Ebû Ubeyd, 1981: 186).

Savaş münasebetiyle savaşta kullanılan ve savaş unsuru olarak nitelenenler haricindeki hayvanları yiyecek temini gibi makul bir neden olmaksızın, gereksiz, anlamsız biçimde telef etmek ve hayvanları yaralayıp bu vaziyette ıstırapla ölmelerine sebebiyet vermek de İslam hukukunda uygun görülmemiştir (el-Beyhakî, 2003: 147-148; es-Serahsî, 32-33; es-Sâbûnî, 1980: 233).

Yukarıda bahsi geçtiği üzere Hz. Ebûbekir’in kumandan tayin ettiği şahsa:

“...Meyve veren ağaçları kesip ayakta duran binaları yıkma! Gıda olarak yemenin dışında bir nedenle develeri ve koyunları öldürme! Arıları sakın yakma ve boğma!” şeklinde talimatlar vermesi bu konuda önemli bir değere sahiptir (Mâlik b. Enes ,1997: 577).

II. Savaş Sonrasında Gözetilen Hukukî-Ahlâkî İlkeler

İslam dini perspektifinden bakıldığında savaş öncesi ve esnasında olduğu gibi savaş bittikten sonra da gözetilmesi gereken ilkeler vardır. Bunların başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

A. Cenazelere Hürmetsizlik Yasağı

İnsan, ruh ve bedeni ile bütün olarak mükerrem ve muhterem bir varlıktır ve dokunulmazlığa sahiptir. Bu dokunulmazlığa ve hürmete karşı yönelebilecek taarruzlar karşısında İslam hukuku, çok ağır ve caydırıcı cezalar ön görerek, insan hayatına ve varlığına verdiği önemi ortaya koymuştur.

Bedenin diri veya vefat etmiş bir insana ait olması, değerini değıştirmmez. Nitekim bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmaktadır:

“Ölünün kemiğini kırmak, (kötülük, günah olarak) dirinin kemiğini kırmak gibidir.” (İbn Mâce, 1992: 516)

Yakınlarının sevgi ve değer vermesinden bağımsız biçimde ölmüş kişinin bedeninin bizzat hakları bulunmaktadır. Bilhassa usulüne uygun biçimde defin sürecinin tamamlanması, saygıyla kabrine taşınması, kabirlerin korunması gibi hususlar, fıkıh kitaplarında müstakil olarak detaylı biçimde ele alınmıştır.

Kişinin kendisinden ayrılmış parçaları gibi, ölmüş kişinin bedeni ve kopan uzuv veya parçaları da aynı biçimde hürmete layıktır. Kişinin uzuvları, bu manada bizzat kendisinin hükmündedir. Uzuv ve beden parçalarının satılması veya ticaret gibi muamelelere konu edilememesi, insanın hem şeklen hem hilkatene değerli, temiz ve saygın görülmesinden hareket almaktadır (İbn Âbidîn, 2003: 245-246).

Bir Müslüman veya gayrimüslime ait olması, cenazeye gösterilmesi gereken hürmeti değiştirmez. Bu konuda Câbir b. Abdullah şöyle anlatır:

“Yanımızdan bir cenaze geçmişti. Hz. Peygamber (SAV), hemen o cenaze için ayağa kalktı, biz de (ona uyarak) kendisi ile beraber ayağa kalktık ve

‘Yâ Rasulallah, bu bir Yahudi hanımın cenazesidir’ dedik.

Hz. Peygamber (SAV) (bunun üzerine):

‘Şüphesiz ölüm korkunç bir şeydir, cenazeyi gördüğünüzde hemen ayağa kalkınız’ buyurdular.» (Müslim, 1992: 659-661)

Kays b. Sa’d ve Sehl b. Huneyf, Kâdisiyye’de 10 buldukları bir zaman yakınlarından bir cenaze geçmesi üzerine ayağa kalkmışlardır. Cenazenin yerel halktan (zimmîlerden) bir kimseye ait olduğu söylenince Kays b. Sa’d ve Sehl b. Huneyf, bir zaman Hz. Peygamber (SAV)’in yanından bir cenaze geçince ayağa kalktığını, cenazenin bir Yahudi kimseye ait olduğunu belirtmesi üzerine ‘o da bir insan (nefs, can) değil mi?’ diye cevap verdiğini rivayet etmişlerdir (Müslim, 1992: 660).

Müslüman olup olmaması gibi düşman olup olmaması da cenazenin saygınlığını ortadan kaldırmaz. Ancak İslamiyet öncesi hem Araplar arasında, hem de dünyanın diğer coğrafyalarında düşman bedenlerine zarar verilmesi, uzuvlarının kesilmesi (müsle) yaygın bir uygulamaydı. Müslümanlar, zaferle neticelenen Bedir Savaşı’nın ardından Mekkelilerin savaş meydanında bıraktıkları cesetlere eziyet etmedikleri gibi definlerini de gerçekleştirmişlerdir. Uhud Savaşı sonunda şehit edilen Hz. Hamza ve diğer sahabilerin

10 Kâdisiyye, Irak bölgesinde Hille ve Kûfe’nin güneybatısında yer alan tarihi şehirdir. Müslümanlar ile Sasaniler arasında yaşanan ve İran’ın kapılarını bir anlamda Müslümanlara açan meşhur savaşa 636 yılında sahne olmuştur.

bedenlerine yapılan çirkin eziyet, müsl, reva görülen muamele karşısında büyük üzüntü yaşayan Hz. Peygamber (SAV), en az 30 kişiye müsl yapacağını ifade etmişse de bunun üzerine vahyedilen ayet-i kerimde:

وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ (١٢٦)

“Eğer ceza verecekseniz, size yapılanın misliyle cezalandırın. Eğer sabrederseniz, elbette bu, sabredenler için daha hayırlıdır” (Nahl Suresi, 16: 126) buyrulması sonrasında bütün ızdırabına rağmen bu düşüncesinden vazgeçmiştir. Hz. Peygamber (SAV), başka kötü manzaralara şahit olursa dahi ne bunda ne de sonraki savaşlarda böyle bir uygulamaya yönelmemiş, müsleyi kesin biçimde nehyetmiş (Ebû Dâvud, 1992: 21; İbn Hişâm, 1994: 47-48) misilleme dahil düşman askerlerinin cesetlerine eziyet edilmesini yasaklamıştır (el-Buhârî, 1992: 21; Müslim, 1992: 1357-1358; İbn Mâce, 1992: 953; Ebû Davûd, 1992: 120).

Hz. Peygamber (SAV), düşman tarafından gelen cesetlerin iadesi talebine olumlu bakmıştır. Hendek Savaşı’nda Müslümanların bulunduğu bölgeye geçerken hendeğe düşerek Hz. Ali’nin müdahalesi ile öldürülen Nevfel b. Abdullah el-Mahzûmî’nin bedeni on bin (bazı rivayetlerde on iki bin) dirhemlik bir bedelle talep edilmiş, Hz. Peygamber (SAV) ise hiçbir bedel almadan teslim edilmesini talimat vermiştir (et-Tirmizî, 1992: 214; İbn Hanbel, 1992: 248).

Bir defasında Amr b. Âs ve Şurahbil b. Hasene, öldürülmüş bir kişinin kesilmiş başını kendisine gönderince, Halife Hz. Ebûbekir tepki göstermiş, düşmanların bunu yaptıklarından söz edilmesi üzerine de:

“Farslar ile Bizanslıları mı örnek alacağım?” demiştir (es-Suyûtî, 2013: 195).

Bu ve benzer bilgiler ışığında düşman cenazelerine zarar verilmesinin, eziyet edilmesinin İslam’ın ruhuna uygun olmadığı; dost-düşman, Müslüman-gayrimüslim her insanın cenazesinin değerli kabul edildiği görülmektedir.

B. Yağma Yasağı-Ganimetin Hukuka Uygun Taksimatı

Ganimet, maddi ve manevi külfeti karşısında savaşın tabii sonuçlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla beraber ganimet, İslam dini bakımından savaşın temel gayesi veya gayelerinden biri olarak değerlendirilmemiştir.

“Bir adam Allah yolunda cihâd etmek istiyor, bir taraftan da bir dünyalık ele geçirmek istiyor, ne dersiniz?” diye sual edilince, Hz. Peygamber (SAV):

‘O, hiç bir ecir ve mükâfata erişemez’ şeklinde mukabelede bulunmuştur.” (Ebû Davûd, 1992: 31; es-Serahsî, 19)

Bir başka sefer Ebû Mûsâ'nın rivayetine göre,

“Ey Allah'ın Elçisi, bir kimse ganimet için, diğer birisi kendisinden söz edilsin diye, birisi de kahramanlığını ortaya koymak için savaşmaktadır. Kimin cihâdı Allah yolunda (kabul edilecektir)?” diye sorulduğunda, Hz. Peygamber (SAV) ‘Kim, Allah'ın buyruğu her tarafa yayılsın ve O'nun dini daha yüce (her tarafa hâkim) olsun diye savaşırsa (sadece o Allah yolundadır)’ şeklinde cevap vermiştir (el-Buhârî, 1992: 45, 40, 206; Müslim, 1992: 1512-1514; Ebû Davûd, 1992: 31; İbn Mâce, 1992: 931; et-Tirmizî, 1992:16, 179-180; en-Nesâî, 1992: 23; Bu olayla ilgili geniş bilgi için bkz., Numanî, 2010: 372).¹¹

Hz. Peygamber (SAV)'in bizzat katıldığı veya sevk ettiği askeri girişimlerin bir çoğunda ya hiç ganimet ele geçirilmemiş yahut toplanan ganimet İslam'ı benimsemeleri gibi nedenlere bağlı olarak sahiplerine bırakılmıştır (Kılıç, 2013: 19).

Savaş esnasında ve akabinde insanların canları gibi mal ve namuslarına yönelik de haddi aşmak, yağma-gasp, tecavüz gibi taşkınlıklar men edilmiştir (Ebû Davûd, (1992: 85-86.). Savaş bitiminde belli usuller çerçevesinde düşman mallarının, savaş araç ve gereçlerinin toplanması gerekmektedir. Bunun ardından devlet hazinesi ve mücahitlerin paylarına göre dağıtım veya hesaplarına kaydı, devlet başkanı veya yetkilendirdiği kişilerin kontrol ve koordinasyonunda gerçekleştirilmelidir. Bu, talan, gasp ve yağmadan tümüyle farklı bir durumu ifade etmektedir. Ganimete dair usuller bir hukuka, düzene tâbidir ve keyfilîğe, zorbalığa konu olamaz.

Hz. Peygamber (SAV), son derece genel bir ifadeyle:

“Yağmalayan bizden değildir” buyurarak talanı yasaklamıştır (Ebû Davûd, 1992: 552; et-Tirmizî, 1992: 153-154).

Hayber'in fethinden sonra mücahitlerden bazılarının talan yapmakta olduğunu öğrenen Hz. Peygamber (SAV):

“Muhakkak ki Allah, onlar size üzerlerindeki (cizye ve harac yükümlülüklerini) verdikleri takdirde Kitap ehlinin evine müsaade almaksızın girmenizi, kadınlarına şiddet uygulamanızı ve onların meyvelerinden yemenizi helal kılmamıştır» ifadesini kullanmıştır (Ebû Dâvûd, 1992: 33, 436).

Mücahitlerin düştükleri sıkıntılar nedeniyle bir savaş sonrası karşılaşmaları koyun ve keçilere el koymasından haberdar olan Hz. Peygamber (SAV),

11 Farklı rivayetelerde “Kahramanlık taslamak ve ırkının üstünlüğünü göstermek için” ve “gazabından ötürü savaşıyor!” şeklinde farklı ifadeler mevcuttur.

buldukları yere gelip elindeki yayla kaynamakta olan kazanları devirmiş, pişen etler yere dökülmüş ve

“Şüphesiz yağma, meyteden (leştin) daha az haram değildir (soygunla elde edilen malın eti, leş etiyle aynıdır)” buyurmuştur (Ebû Davûd, 1992: 151).

Hiz. Peygamber (SAV), Mekke’yi fethettikten sonra, esir ve ganimet tatbikatını icra etmemiştir. Zengin Mekkelilerden ödünç alınarak muhtaçlar için harcanmış, Huneyn Savaşı’nın ardından ele geçirilen ganimetlerle bu borçlar sahiplerine geri verilmiştir. Ayrıca muhacirlerin Mekke’de kalmış olan mal ve evlerini geri almalarını uygun bulmamıştır (el-Belâzürî, 1996: 460; el-Ezrakî, 2003: 750-751)

Bir savaş sonrasında yağmaya yönelen askerleri gören sahabeden Abdurrahman b. Semûre, “Hz. Peygamber’in yağmalamayı yasakladığını duydum” sözleriyle ikazda bulunmuştur.¹² Hiz. Ömer, Câbiye’de¹³ açlık halinden ötürü mücahitler tarafından üzümünün haksızca elinden alındığını belirten bir zimmînin şikayeti üzerine meydana gelen zararın tazminine hükmetmiştir (Ebû Ubeyd, 1981: 187).

Görüldüğü üzere vahşice insanlara zulmederek, keyfi biçimde talan, gasp, yağma yapmanın İslam hukukunda meşruiyeti bulunmamaktadır.

C. Savaş Esirlerine Zulüm Yasağı

Esir kelimesi, “iple veya başka biçimde sağlam bağlamak” esr (isâre) kökünden türetilmiştir ve savaş tutsağı ve hapsedilen (mahpus) anlamlarına gelmektedir (Özel, 1995: 382). Kur’ân-ı Kerim’de savaş esnasında bağı sıkı biçimde bağlamak ifadesinden de esir alma anlamı algılanmıştır:

فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَتَّخِذْتُمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَمَا مِنَّا بَعْدُ وَإِنَّمَا فِدَاءٌ حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِن لِّيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ (٤)

“İnkâr edenlerle -savaşta- karşılaştığınız zaman boyunlarını vurun. Niha yet onları iyice yıldırıp sindirince bağı sıkıca bağlayın (esir alın). Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye olarak onları salıverin.” (Muhammed Suresi, 47: 4)¹⁴

12 Ebû Davûd, (Kitâbu'l-Cihâd, 128), III, 150-151.

13 Bizans’a bağlı Gassânilerin başkentliğini de yapan, Suriye’nin fethinden Dâbnk kentinin bu vasfı elde etmesine dek Müslümanların bölgedeki ana askeri kampı olan, Şam’ın güney batısında, Havran ile Golan Tepeleri arasında bir yerleşim yeri.

14 Esir kelimesi çeşitli türevleriyle İnsân Suresi, 76: 8, Bakara Suresi, 2: 85; Enfâl Suresi, 8: 67, 70 ve Ahzâb Suresi, 33: 26 ayetlerinde yer almıştır.

İslamiyet'ten önce dünya genelinde her hangi bir hukukî çerçeveden mahrum olan savaşların sonucunda toplu katliamlar dışında kuralsız biçimde esirlik kurumu varlığını sürdürmekteydi. Bilhassa Eski Yunan, Roma, Pers, Asur, Mısır ve diğer eski toplumlarda esirlerin eşyadan hiçbir farkı yoktu; hatta köleler, cezai hükümler bakımından da farklı bir rejime tabi idiler (Okandan, 1951: 115; Karadeniz, 1982: 135-136). Öte yandan neredeyse hiçbir hakkı olmayan esirlerin, kimi toplumlarda işkence ile öldürülmeleri de yaygın biçimde tercih edilmekteydi. Dönemlerinin güçlü devletlerinden Pers geleneğinde esirlerin fillere çığnetilmesi, Asurlularda derilerini yüzerek şehir kapısında teşhir etme, Roma İmparatorluğu'nda vücutları parça parça etme veya çarpmıha germe gibi vahşi uygulamalar yaygındı (Özel, 2003: 106). Örneğin Kudüs kuşatması sırasında Romalıların kaçmaya çalışanları çarpmıha gerdiği bilinmektedir (Wickham, 2014: 43). İslam öncesi Arap ve komşu toplumlarda ateş kuyuları açtırıp toplu öldürme gibi usuller de kullanılmıştır.¹⁵

Tarih boyunca esirlerin esaretlerini sürdürmesi, hem esirler hem de esirlerin muhafazası ile ilgili kişi ve kurumlar için büyük bir sorun teşkil etmiştir. Esirlerin yiyecek, içecek, giyecek, tedavi gibi temel ihtiyaçları dışında muhafızların ve diğer müstahdemlerin maaşlerinin ortaya çıkardığı gider, büyük bir sorun olarak belirmektedir. Esirlerin kendilerine veya içinde buldukları topluma hiçbir katma değer üretmeden süresiz tutsak tutulmaları, esirlerin psikolojileri ve diğer pek çok konuda büyük sıkıntılar doğurmaktadır. Toplu esaret tesisleri, kampları, tarihin o dönemleri gibi bu gün için de gayri sihi ve son derece sakıncalı zeminler olarak karşımıza çıkmaktadır (Shibly, September 10, 2017). Bu çerçevede hayatta bırakılan esirler için tüm dünyada yüzyıllarca köleleştirme, öldürmenin alternatifi olarak uygulanagelmıştır. Bilhassa ekonomik getiri- götürü hesaplamaları bu rejimin varlık zeminine dair büyük rol oynamıştır.¹⁶

15 Burûc Suresi, 85: 4-10 ayetlerinde yapılan vahşet gözler önüne serilmiştir. Yemen'de Tubba', Bâbil'de Buhtunnasr, hatta İmparator Konstantin zamanında Bizans'ta ve Pers İmparatorluğu'nda bu şekilde toplu öldürmeler yapıldığına dair tarihi bilgiler mevcuttur.

16 Roma İmparatorluğu'nda zaman zaman kölelerin sayısının hürlerin çok üstüne çıktığı, hatta bir dönem hürlerin üç katına ulaştığı; sadece Paulus Aemilius'un Pydna Savaşı'nı kaybeden Makedonya Kralığı'nın 70 şehirden 150.000 (MÖ 168), General Marius'un 140.000 (MÖ 167) ve Caesar'ın 1.000.000 Gallialı kölenin bir seferin ardından satılması talimatı verdiği belirtilmektedir (MÖ 58-49). Caesar MÖ 57'de sadece bir günde 57.000 köle sattırması, Alesia Savaşı galibiyetinin ardından 80.000 askerinin her birine bir Galyalı esir vermiştir. Tiberius Sempronius Gracchus MÖ 177'de Sardunya'dan 80.000 esiri köleleştirmiştir. Titus, Kudüs yağmasının ardından 97.000 Yahudi esiri köle yapmış (MS 70), Trajan, Romanya seferlerinden 100.000 köle elde etmiştir. Bkz. Özel, XI, 382-384; Noel Lensky, "Slavery in The Roman Empire", *The Palgrave Handbook of Global Slavery throughout History*, Palgrave Macmillan, 2023, s. 88.

Hız. Peygamber (SAV) döneminde esir alma hadiseleri genel olarak şöyle sıralanabilir:

Abdullah b. Cahş Seriyyesi'nin (Batn-ı Nahle) aldığı 2 esir (Osman b. Abdullah b. Mugîre ve Hakem b. Keysân), geri dönemeyen iki sahabinin, Sa'd b. Ebû Vakkâs ve Utbe b. Gazvân'ın varması şartı ve fidye bedeliyle serbest bırakılmıştır. (624, Hicretin 17. ayı)

Bedir Savaşı'nda ele geçirilen 70 esir, fidye karşılığı serbest bırakılmıştır (624, Ramazan ayı). Müslümanlara işkenceleriyle infiale neden olmuş Nadr b. Hâris, Ukbe b. Ebû Muayt'ın idamına, hiçbir ekonomik varlığı olmayan 7 esir ise (Ebu Azze'den düşmanla işbirliği yapmama taahhüdü, Sayfî b. Ebu Rifâa'dan bilhare fidye ödeme sözü, diğerlerine Amr, Sa'd b. Nu'mân'ın iadesi koşulu, diğerleri de 10 çocuğa okuma-yazma öğretmeleri şartıyla) maddi bir bedel alınmadan salıverilmiştir (Müslim, 1992: 1383-1385; Ebû Ubeyd, 1981: 145, 161-62).

Bedir Savaşı'nda esir alınan, evvelce Hız. Peygamber (SAV)'e hakaretlerde bulunmuş Mekkeli meşhur hatip Süheyl b. Amr için Hız. Ömer:

“Yâ Rasûlallah!

Bana izin ver, şunun ön dişlerinden ikisini sökeyim de bir daha senin aleyhine konuşma yapamasın” teklifinde bulunmuşsa da Hız. Peygamber (SAV):

“Hayır, ben ona işkence yapamam. Hem, ben ona işkence edersem, peygamber de olsam Allah beni cezalandırır. Ayrıca umulur ki o, bir gün iyi bir davranışta bulunur” buyurmuştur (İbn Hişâm, 1994: 291; et-Taberî, 1967: 465).

Aradaki antlaşmayı bozmalarından ötürü gerçekleştirilen kuşatmalı muharebeden sonra Kaynukâ'oğulları Yahudileri, Medine'den ayrılmaları koşulluyla serbest bırakılmışlardır. (624, hicretin ikinci yılı Şevval ayı)

Uhud Savaşı'nda esir alınan tek kişi Ebu Azze, Bedir'de verdiği taahhüdü yerine getirmeyerek ihanette bulunmasından dolayı idam edilmiştir.¹⁷

Benî Mustalik (Müreysi') Savaşı'nın ardından esir alınan 200 ailenin önce muharipler arasında dağıtılmasına karar verilmişse de, Kabile'nin reisi Hâris b. Ebû Dirâr ile yapılan görüşme ve kızı Hız. Cüveyriye ile evlilik akdi yapılması sonrasında esirlerin büyük kısmı bilâ bedel, diğer bazıları da ganimetten ödeme karşılığı serbest bırakılmıştır.

17 Bedir Savaşı sonrasında çocuklarının kimsesiz kalmaması için af dileyip bundan böyle Müslümanların aleyhine savaşmayacağını ve düşmanlarına yardım etmeyeceğini taahhüt ederek hem de bedelsiz serbest bırakılan Ebu Azze el-Cumahî'nin bu tavrı üzerine Hız. Peygamber (SAV)'in “Mümin bir yılın deliğinden iki defa sokulmaz” buyurduğu rivayet edilmektedir. (Bkz. Ebû Abdullah Muhammed b. Sa'd el-Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1421 h. – 2001 m., II, 41.)

Yapılan anlaşmaları terk edip, Müslümanları imha etmek üzere kurulan Hendek ittifakında yer alması ve savunmasız durumdaki Medineli ailelere tarruzda bulunmaya kalkması sonrasında Yahudi Kurayzaoğulları Kabilesi ile kuşatmalı bir savaş yaşanmıştır. Hz. Peygamber (SAV) bu büyük ihanetin neticesinde hakem tayin ettiği Sa'd b. Muâz'ın hükmünü esas alarak -sağ kalmaları halinde tekrar Medine için büyük tehlike oluşturmaları da söz konusu olan muharip erkeklerin infazına, kadın ve çocukların ise canlarının bağışlanıp teslim alınmasına karar vermiştir (Ebû Ubeyd, 1981: 162; et-Taberî, 1967: 571-592).

Hz. Peygamber (SAV), Mekke'yi fethettikten sonra Müslümanların can ve namuslarına yönelik çirkin eylemleriyle maruf Abdullah b. Hatal, Huveyris b. Nukayz, Mikyâs b. Subâbe gibi birkaç kişi dışında Müslümanlara türlü zulümler uygulamış bütün Mekke halkını affetmiştir (el-Buhârî 1992: 170, 28; Ebû Ubeyd, 1981: 137).

Huneyn Savaşı neticesinde ise alınan esirler Hevâzin Kabilesi'nin ihtidasını beyanı ve esirlerin bırakılmasını talep etmeleri sonrasında serbest bırakılmıştır. Sadece bazı Müslümanlar, esirleri için bedel talep edince Hz. Peygamber (SAV), ele geçirilecek ilk ganimetten esir başına 6 hisse söz vermiş ve böylece isteklerini yerine getirmiştir. Esirler dışında 24.000 deve, 40.000 koyun ve 4.000 okıyye gümüş geri verilmiştir (İbn Sa'd, 2001: 141-142; el-Vâkıdî, 1948: 337-338; et-Taberî, 1967: 86-94). 630 yılında Benî Anber Seriyyesi, Benî Anber'den bazıları kadın ve çocuk olmak üzere 62 esir aldıysa da kabilenin İslam'a girdiğini beyanı üzerine esirler serbest bırakılmıştır (el-Ya'kûbî, 1995: 74; et-Taberî, 1967: 157; el-Cevziyye, 2018: 638).

Hz. Peygamber (SAV), esir düşen kadının çocuğundan, akrabaların da diğer yakınlarından ayrılmaması gerektiğini söylemiştir (Ebû Dâvud, 1992: 144-145; et-Tirmizî, 1992: 134 ve 580-581).

Esirlerin barınması, yiyeceği ve giyeceğinin temini, Müslümanların vazifesidir. Herhalükarda Kur'ân-ı Kerim'de esire yardım teşvik edilmiştir:

“Onlar kendi canları çektiği halde yemeği yoksula, yetime ve esire yedirirler” (İnsân Suresi, 76: 8)

Mus'ab b. Umeyr'in kardeşi Ebû Azîz b. Umeyr, Bedir Savaşı sonrası esirken gözlemediklerini nakletmiş, Hz. Peygamber (SAV)'in esirlere iyi davranılmasını istediği ve sahâbilerin hurmayla iktifa edip yanlarındaki ekmeği esirlere yedirdiklerini anlatmıştır (İbn Hişâm, 1994: 358).

Ebu Zerr, maiyetindeki esir ile benzer elbiseyi giymesini kendisine sual edildiğinde Hz. Peygamber (SAV)'in şu hadisini rivayet etmiştir:

“Hizmetkârlarınız sizin kardeşlerinizdir. Allah onları sizin elinizin altına (emaneten) vermiştir. Kimin sorumluluğu altında böyle bir kardeşi varsa ona yediğinden yedirsın, giydiğinden giydirsın ve ona gücünün yetmeyeceği bir iş yüklemesin, eğer ona ağır bir iş yüklerse ona yardım etsin” (el-Buhârî, 1992: 13; Müslim, 1992: 1283)

İslam hukukunda Müslümanların devlet başkanı veya yetkilendirdiği kişiye, adaleti tesis ve maslahatı temin hedeflerini gerçekleştirmek için esirler hakkında:

- Düşman muharip unsurlarını infaz ve muharip olmayanların esaretini sürdürme,
- Düşmanları tümüyle hürriyetlerinden mahrum bırakma,
- Zimmi statüsüne alarak ya da doğrudan, bedelsiz (ihşanda bulunmak) veya bedelli (fidye) serbest bırakmak seçeneklerinden birini tercih hakkı tanınmıştır (Ebû Yûsuf, 1352: 195; el-Mâlikî, 2003: 131-133; İbn Rüşd (el-Cedd), 1988: 366; Ebû Ubeyd, 1981: 168; Hassan Shibly, September 10, 2017).

İslam hukukunun temel bakış açısı dikkate alındığında infazın genel bir siyaset olarak benimsenmediği görülmektedir (Shibly, September 10, 2017). İslam hukukçuları Müslümanların farklı durumlar karşısında farklı seçenekleri olduğunu, Hz. Peygamber (SAV)’in farklı uygulamalarının bulunduğunu vurgulamışlardır. Hasan Basrî, Atâ gibi âlimler esirlerin öldürülmesini kerih görmüşler, Abdullah b. Ömer,

فَإِذَا لَقَيْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّىٰ إِذَا أَثَخَّنْتُمُوهُمْ فَسُدُّوا أَلْوَانَكُمْ فَمَا مِنَّا بَعْدَ وَإِنَّا فِدَاءً حَتَّىٰ تَضَعَ الْحَرْبُ أَوْزَارَهَا

“(Savaşta) inkâr edenlerle karşılaştığınız zaman boyunlarınızı vurun. Nihayet onlara iyice vurup sindirince bağı sıkıca bağlayın (esir alın). Savaş sona erince de artık ya karşılıksız veya fidye karşılığı salıverin” (Muhammed Suresi, 47: 4) ayetini hatırlatarak Haccâc’ın kendisinden bir esiri öldürmesini istemesine “biz böyle emrolunmadık” diyerek tepki göstermiştir (Ebû Yûsuf, 1352: 195 ve 215).

Elbette esirleri zaptetmeye dair imkânsızlıklar gibi o döneme ait şartların değişmiş olmasına istinaden, kamu otoritesinin milletlerarası sözleşmelere katılması, esirlerin infazı seçeneğini tümüyle rafa kaldırması imkân dâhilindedir (Ahmet Özel, 2003: 382-389).

Öte yandan İslam hukukçularının ekseriyeti ve Hanefilerin çoğuna ait yaklaşıma göre -farklı diğer muhalif görüşler bulunmakla beraber-

salıverme fidye karşılığında olabilir. Hanefiler burada düşmanın tekrar darülharbe dönüp savaşa iştirak edeceği endişesinden kaynaklı bir yaklaşım sergilemektedir; buna bağlı olarak zimmîlik sözleşmesinin daha makul olduğunun altını çizmektedir (es-Serahsî, 24-25; İbn Rüşd (el-Cedd), 1988: 367-368). Ayrıca esirlerin bir koşula bağlı olarak salıverilebileceğine dair Hz. Peygamber (SAV)'in uygulamaları dikkat çekmektedir. Bedir Savaşı sonunda Ebu Azze el-Cumahî, Müslümanlar aleyhine savaşa katılmamak, Yemâme Kabilesi'nin başı Sümâme, Mekkelilere gıda göndermemesi kaydıyla serbest bırakılmıştır (Müslim, 1992: 1383-1385; Ebû Ubeyd, 1981: 145, 161-62).

İslamiyet'in kendisinden önce dünyanın her yerinde yürürlükte olan ve bilhassa toplu esir almalarda daha uygulanabilir, daha pratik bir çözüm yolunun görünmemesi nedeniyle kaldırılamamış kölelik sistemini ihdas etmediği malumdur. Öte yandan köleleştirmeyi değil azad etmeyi türlü vesilelerle teşvik ettiği, (Beled Suresi, 90: 13) herhalükarda hürriyetinden yoksun olan bu insanları bazı hakları kısıtlı olmakla beraber hukukî bir süje olarak benimsediği, ailelerin yanlarında veya başka yollarla topluma entegrasyonlarını hedeflediği, kendine ait maddi bedelle özgürlüklerini almalarına olanak sağladığı, (Nur Suresi, 24: 33) onlara yönelik kötü muameleyi şiddetle yasakladığı, hane halkına sağlanan imkânların onlara da tanınmasını öngördüğü bilinmektedir.¹⁸ Bu husus, doğru anlaşılabilmesi ve çeşitli dezenformasyonların tespitini teminen müstakil araştırmalara muhtaçtır ve bu çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır. Ayrıca İslam'ın teşvik ettiği, gözetdiği bir amaç olmayan kölelik kurumu artık hem muharip hem de muharip olmayan unsurlar bakımından tarihe karışmıştır.

Silahlı isyan (bağy), benzerlikleri bulunmakla beraber savaştan farklı bir hukukî rejime tabidir. İslam hukukunun isyancıların peşine düşülmemesi, yaralılarının ve -bazı hukukçuların farklı düşünceleri olmakla beraber¹⁹-

18 İslam köleliği hukukî bir çerçeveye almış ve hatta geniş perspektifte kölelik müessesini kaldırmayı hedeflemiştir. Bu konuda dikkat çeken bazı hususlara kısaca değinmek gerekirse:

Hataen katl ve yemin kefareti için köle azadı prensibi benimsenmiştir. Bkz. *Nisâ Suresi*, 4: 92; *Mâide Suresi*, 5: 89; *Mücâdele Suresi*, 58: 3.

Kölenin hürriyetine kavuşturulması Cenab-ı Allah'a yaklaştıran bir ibadet biçiminde nitelenmiştir. Bkz. *Bakara Suresi*, 2: 177; *Beled Suresi*, 90: 13.

Zekât verilebilecek kişiler arasında köleler sayılmıştır. Bkz. *Tevbe Suresi*, 9: 60.

Hz. Peygamber (SAV) de bu kişilerin hürriyetine kavuşturulmasını teşvik etmiş, öte yandan haklarını korumaya gayret göstermiştir. Örneğin bir hadis-i şerifte "Onlara yediğinizden yedin, giydiğinizden giydin..." buyrulmuştur. *el-Buhârî*, (*Kitâbu'l-İtk*, 15), III, 123; *Müslim*, (*Kitâbu'l-Eymân*, 10), II, 1283.

19 Kaçıp iltica edecekleri bir topluluk yoksa isyancı esirlerin ve yaralıların öldürülmeyeceğini, peşlerine düşülmeyeceğini savunan bazı hukukçular bulunmaktadır. Bkz. Ebû Yûsuf, s. 214.

esirlerinin öldürülmemesi, mallarına ganimet olarak el konulamayacağına dair temel yaklaşımı ortadadır. Hz. Ali de Cemel ve diğer içsavaşlarında bu yönde duruş sergilemiştir (Ebû Yûsuf, 1352: 214; el-Beyhakî, 2003: 314-317). İsyancı esirler öldürülemedikleri gibi itaatleri halinde salıverilir, aksi halde çatışmaların bitimine kadar hapsolunur. İtaatlerini ve bundan sonra isyan içinde bulunmayacaklarını taahhüt etmeleri halinde serbest bırakılır. Bâğilerin (silahlı isyancıların) kadın ve çocukları, savaştaki düşman askerlerinin kadın ve çocukları gibi değildir ve esir olarak ilanihaye tutulmaları uygun bulunmamış, savaşın sona ermesiyle bırakılmaları usulü benimsenmiştir.²⁰

Müslümanların düşman karşısındaki esareti konusu da klasik dönemlerden itibaren İslam hukuku tarafından konu edilmiştir. Mücahitlerin esareti kabullenmek yerine ellerindeki imkânın son noktasına kadar cihadını sürdürmesi, buna imkân kalmadığında esir düşmemenin yollarını araması tercihe ve takdire şayan olan davranıştır. Hubeyb b. Adî el-Ensârî ve Zeyd b. Desine'nin esir düşmesi önemli bir örnektir (el-Buhârî, 1992: 28-30; Ebû Dâvûd, 1992: III, 117). Hz. Peygamber (SAV) Müslümanları esir düşmüş kardeşlerini kurtarmaya teşvik ederken şöyle buyurmuştur:

“Esiri kurtarın, açığı doyurun ve hastayı ziyaret edin” (el-Buhârî, 1992: 30)²¹

Hz. Ömer'in de bu hususta “kâfirlerin elindeki bir Müslümanı kurtarmayı Arap yarımadasına sahip olmaya tercih ederim” ifadesini kullandığı rivayet edilmektedir (Ebû Yûsuf, 1352: 196).

Özetle İslam hukuku bakımından esirlere işkence edilmesi, kötü muamele yasaklanmıştır (Bakara Sûresi, 2: 177; Enfal Sûresi, 8: 69, 70, 71; Muhammed Sûresi, 47: 4; İnsan Sûresi, 76: 8-12). Her halükârda kadınlar, yaşlılar, çocuklar, işçiler gibi muharip olmayan unsurların öldürülmesi meşru değildir. Esirlerin, rehinelerin sırf Müslüman rehinelerin düşman tarafından infazına misilleme olsun diye öldürülmesi de, keza rehinelerin canlı kalkan olarak kullanılması da meşru görülmemiştir (Özel, 382-389). Esir alınan kadınlara tecavüz, kesinlikle yasaktır. İmam Mâlik, Ebu Sevr gibi bazı İslam hukukçularına göre doğrudan zina haddi gerektirecek kadar ağır bir suçtur. Diğer İslam hukukçuları da bu ağır suça karşı devlet başkanının belirleyeceği tazir cezası verileceğini belirtmiştir. Bilhassa kendileri hakkında devlet başkanının nihai kararı ortaya çıkmadan ve böylece hukukî statüleri

20 Ebû Yûsuf, s. 214. Bâğilerin kadın ve çocuklarının hiç esir alınmayacağı da savunulmuştur.

21 Ebû Ubeyd, s. 158. Düşman eline düşmüş Müslüman esirin hukukî ve malî tasarruflarına dair mefkûd (gâib) hükümleri câridir: müktesep haklar açısından sağ gibi görülür; malını vârisleri paylaşamaz, eşi başkası ile evlenemez. Bkz. Ahmet Özel, “Esir” Mad., *DİA*, XI, 382-389.

belirlenmeden evvel haklarında buna dair hiçbir adım atılamaz. İslam hukuku bakımından savaş esirlerine yönelik takip edilecek siyasetin hedefinin adaleti tesis, merhamete riayet ve Müslümanların maslahatını temin olduğu belirtilebilir.

Sonuç

İslam, kuru bir istila yürüyüşü, insanları ve varlıklarını sömürmeyi hedeflemiş bir yönetim modeli, şiddetten beslenen bir ideoloji değildir. Bireylerin ve toplumların imhası değil, ihyası arzulanmıştır. Temel amaç, şerefli, muhterem ve bir takım özellikleriyle üstün kılınmış insanı kazanmak üzerine kuruludur ki, savaş bu yaklaşımı zafiyete uğratamaz.

Öte yandan İslam, inançsızlığa da, inanmayanlara da tahammül yüklü bir bakış açısına sahiptir. İnsanları zorla inandırmak, cebren ve korku salarak onları dine sokmak gibi bir hedefi ve kaygısı olmamıştır. Nitekim Cenab-ı Allah, Kur'ân-ı Kerim'de dinde zorlamanın olamayacağını açık biçimde beyan buyurmuştur. Bundan ötürü İslam dini hoşgörüyü, inanca saygıyı esas almış ve katliam, asimilasyon, soykırım gibi zulümleri asla meşru görmemiştir.

İslam, keyfi çatışmaya izin vermemekle beraber savaşın varlığını ve lüzumunu da inkâr etmemiştir. Savaşta hakkaniyetin gözetilmesi emredilmiş, düşmanlıkta ve şiddette aşırı gidilmesi, orantısız mukabeleler, bir topluma duyulan kin sebebiyle haksızlığa başvurulması doğru ve uygun bulunmamıştır. Gerek savaş öncesi ve esnasında, gerekse savaş sonrasında gözetilmesi gereken bir takım hukukî ve ahlâkî kurallar belirlenmiştir. Savaşmadan davette bulunulması, her halükarda aşırı gidilmeyip itidale riayet emredilmiştir. Kadınlar, çocuklar, yaşlılar ve tüm savaşmayanlara ve savaşacak durumda olmayanlara; manastırlara, ibadethanelere çekilmiş kimselere ve hatta hayvanlara, ağaçlara ve diğer çevresel unsurlara mecbur kalınmadıkça zarar verilmemesi istenmiştir. İşkence ile öldürme, düşmanın cansız bedene eziyet, talan, yağma, tecavüz, esirlere kötü muamele yasaklanmıştır. Bu prensiplerin genel olarak adalet, merhamet ve Müslümanların maslahatı etrafında şekillendiğini ifade edebiliriz. İslam, dayanması gereken meşruiyet nedenleri itibarıyla haklı bir savaş; içinde ve sonrasında gözettiği hukukî ve ahlâkî ilkeler ile de adil bir savaşı benimsemektedir.

Kaynakça

- el-Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir, *Kitabu Cümel min Ensâbi'l-Eşrâf*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1417h. 1996 m.
- el-Beyhakî, Ebubekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali, *es-Sünenu'l-Kübrâ*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424 h.- 2003 m., (Kitâbu'l-Cirâh, 6), VIII, 49.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Câmiu's-Sahih*, Dâru Sahnûn-Çağrı yay., İstanbul 1992.
- Demirtaş, Mehmet, "İslam Düşüncesinde 'Ölçülü ve Dengeli Olmak' Bir Değer Olarak Nasıl Ele Alınmıştır?", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (2), 2017.
- Ebû Davûd*, Süleymân b. Eşas, *Sunen*, Dâru Sahnûn-Çağrı yay. İstanbul 1992.
- Ebû Ubeyd, Kâsım b. Sellâm, *Kitâbu'l-Emvâl*, Çev. Cemaleddin Saylık, Zafer Matbaası, İstanbul 1981.
- Ebû Yûsuf, Yakup b. İbrahim, *Kitâbu'l-Harâc*, el-Matbaatu's-Selefiyye, Kahire 1352 h.
- Ebû Zehra, Muhammed, *İslam'da Savaş Kavramı*, çev. Cemal Karaağaçlı, Engin Ofset, İstanbul 1985.
- el-Ezrakî, Ebu'l-Velîd Muhammed b. Abdullah b. Ahmed, *Ahbâru Mekke*, Mektebetü'l-Esedî, y.y. 2003.
- Hamidullah, Muhammed, "İslam Devletler Genel Hukukunun Başlangıçtaki Teori ve Pratiği", *İslam Hukuku Etütleri*, Çev. Kemal Kuşçu, İstanbul 1984.
- Hz. Peygamber'in Savaşları*, Çev. Salih Tuğ, Yağmur Yaynevi, İstanbul 1981.
- Harman, Ömer Faruk "Kudüs", *DİA*, Ankara 2002, XXVI.
- el-Hatîb el-Bağdâdî, Ebûbekir Ahmed b. Ali b. Sâbit b. Ahmed b. Mehdî, *Kitâbu Esmâi'l-Mübheme fî Enbâi'l-Muhkeme*, Mektebetü'l-Hâncî, Kâhire 1417 – 1997.
- Hodgson, Marshall G.S., *İslam'ın Serüveni*, çev. Heyet, İz yay., İstanbul 1995.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emin b. Ömer b. Abdülaziz, *Reddu'l-Muhtar alâ Dürri'l-Muhtâr*, Dâru Âlemi'l-Kütüb, Riyad 1423 h.-2003 m.
- İbn el-Arabî, Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah el-Endelûsî el-Mâlikî, *Kitabu Ahkâmi'l-Kur'ân*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1424 h. 2003 m.
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, Dâru Sahnûn-Çağrı yay., İstanbul 1992.
- İbn Hişâm, Abdülmelik, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Dâru İhyâi Tûrâsî'l-Arabî, Beyrut 1415 h. - 1994 m.
- İbn Kayyım el-Cevziyye Şemsuddîn Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekr b. Eyyûb, *Zâdü'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-İbâd*, Dâru'l-Âlemi'l-Fevâid, Riyad 1439 h.- 2018 m.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ' İsmâil, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru İbn Kesîr, Dımeşk 1436 h. 2015 m.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd, *Sunen*, Dâru Sahnûn-Çağrı yay., İstanbul 1992.
- İbn Miskeveyh, Ebû Ali Ahmed b. Muhammed b. Ya'kûb el-Hâzin, *Tehzibu'l-Ahlâk*, çev. Abdulkadir Şener-İsmet Kayaoğlu-Cihat Tunç, Büyüyen Ay Yayınları, İstanbul, 2013.
- İbn Rüşd (el-Cedd), Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed, *Kitâbu'l-Mukaddemât el-Mümehhedât*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1408-1988.
- İbn Rüşd (el-Hafîd), Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut 1427 h.- 2006 m.
- İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed el-Menî' ez-Zührî, *Kitâbu't-Tabakâti'l-Kebîr*, Mektebetü'l-Hâncî, Kahire 1421 h. - 2001 m.
- Karadeniz, Özcan, *Roma Hukuku*, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1982.

- Karaman, Hayrettin, Savaş Halinde Yasak Olan Fiiller, *Savaş Halinde Yasak Fiiller* (hayrettinkaraman.net)
- Kılıç, Ünal, "Düşmanlarına Bile Merhametli Muhammed (sav)" *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2013, Cilt: XVII, Sayı: 2.
- Lensky, Noel, "Slavery in The Roman Empire", *The Palgrave Handbook of Global Slavery throughout History*, Palgrave Macmillan, 2023.
- Lewis, Bernard, *The Crisis of Islam: Holy War and Unholy Terror*, Modern Library, New York 2003.
- Macit, Yunus, "Savaş Kuralları Açısından Hz. Peygamber'in Sünnetinde Doğal ve Fizikî Yapının Masuniyeti", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, V (2005), Sayı 4.
- Mâlik b. Enes, el-Esbahî, *el-Muvatta'* (Yahya b. Yahya el-Leysî Rivayeti), Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1997.
- el-Mevdûdî, Ebu'l-A'lâ, *Cihad İslam'da Savaş Hukuku*, Çev. Beşir Eryarsoy, Şafak Yay., İstanbul 1992.
- en-Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, *Sunen*, Dâru Sahnûn-Çağn yay., İstanbul 1413 h. 1992.
- Müslim, Ebû'l-Huseyn b. el-Haccâc, *el-Câmiu's-Sahîh*, Dâru Sahnûn-Çağn yay. İstanbul 1992.
- Numanî, Mevlana Şibli *Son Peygamber Hz. Muhammed*, Çev. Yusuf Karaca, İstanbul 2010.
- Okandan, Recai, *Umumi Hukuk Tarihi Dersleri*, İstanbul Üniversitesi, Hukuk Fakültesi, İstanbul 1951.
- Özel, Ahmet, "Esir" Maddesi, *DİA*, İstanbul 1995, XI.
- "İslam'da ve Günümüz Devletler Hukukunda Savaş Esirleri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Sayı 1, 2003.
- Öztek, Zafer, *Kahraman Doğa İnsana Karşı*, Bireklam Anısı, Ankara 2021.
- Pazarıcı, Hüseyin, "Uluslararası Hukuka Göre Çevrenin Savaş Sırasında Korunması", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 47, Sayı 1.
- Râgıb el-İsfahânî, -Huseyn b. Muhammed, *Müfredâtü Elfâzi'l-Kur'an*, Dâru'l-Kalem, Dımeşk 1402 h. - 1992 m.
- es-Sâbüni, Muhammed Ali, *Ravâi'u'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm mine'l-Kur'an*, Mektebetü'l-Gazâlî, Dımeşk 1400 h. - 1980 m.
- es-Serahsî, Ebûbekir Muhammed b. Ahmed el-Hanefî, *Şerhu Kitâbi's-Siyeril'Kebîr lil'İmâm Muhammed el-Hasen eş-Şeybânî*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, t.y.
- es-Suyûtî, el-Hâfız Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebûbekr, *Târihu'l-Hulefâ'*, Dâru'l-Minhâc, Beyrut 1434 h. - 2013 m.
- et-Taberî, Ebû Câfer Muhammed b. Ceñir, *Târihu't-Taberî Târihu'r-Rusul ve'l-Mulûk*, Dâru'l-Meârif, Kahire 1387 h.- 1967 m.
- et-Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevra, *Sunen*, Dâru Sahnûn-Çağn yay., İstanbul 1992.
- Shibly, Hassan, Savaş, İslam ve Hayatın Kutsallığı: İslam Savaş Hukukunda Saldırı Karşılığı

- Savaş, İslam ve Hayatın Kutsallığı: İslam Savaş Hukukunda Saldırı Karşıtlığı | Yaqeen Institute for Islamic Research (September 10, 2017).
- Topal, Ahmet Hamdi Topal, "Silahlı Çatışmalarda Doğal Çevrenin Korunması", MHB (Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni), Yıl 29, Sayı 1-2, 2009.
- Wickham, Jason Paul, *The Enslavement of War Captives by the Romans to 146 BC* (Doktora Tezi, Liverpool Üniversitesi), 2014.
- el-Vâhidî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ahmed en-Neysâbûrî, *el-Vasît fî Tefsîr-i Kur'âni'l-Mecîd*, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1994.
- el-Vâkıdî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer, *Megâzî Rasulillah*, Matbaatü's-Saâde, Kahire 1368 h.- 1948 m.
- el-Ya'kûbî, Ahmed b. Ebû Yakub b. Ebû Ca'fer b. Vehb, *Târîhu'l-Ya'kûbî*, Dâru Sâdır, Beyrut 1415 h.- 1995 m.
- ez-Zebîdî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (h. 1205), *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut 1414/ 1994, VI, 490.